

DE EENZAME
UITVAART

DE
EENZAME
UITVAART
VERHALEN
OM NIET TE
VERGETEN

PETER MANGEL SCHOTS

B&L

De doden zijn dood en het maakt hun niet uit of hun eer wordt bewezen. Het is voor ons, de levenden, dat het iets betekent.

Laurent Binet, HhhH (vertaling Liesbeth van Nes)

9	Voorwoord
12	Ten geleide
21	Meneer F.D.V. (1953-2015)
27	Meneer J.J. (1926-2015)
31	Mevrouw A.D. (1931-2015)
36	Mevrouw S.S. (1923-2015)
41	Meneer J.B.N. (1950-2015)
46	Mevrouw J.M. (1934-2015)
51	Meneer J.B. (1950-2015)
58	Meneer J.P.S. (1946-2016)
64	Meneer W.T. (1935-2016)
69	Meneer H.V.A. (1932-2016)
75	Meneer M.D. (1957-2016)
79	Meneer W.S. (1947-2016)
85	Mevrouw L.V. (1929-2016)
90	Mevrouw M.J.A. (1934-2017)
96	Meneer F.C. (1942-2017)
103	Mevrouw I.C. (1942-2017)
108	Meneer F.M. (2017-2017)
114	Mevrouw I.M. (1938-2018)
118	Meneer H.S. (1930-2018)
124	Mevrouw F.V. (1929-2018)
130	Meneer G.S. (1947-2019)
135	Mevrouw J.G. (1928-2019)
141	Meneer K.K. (1930-2019)
150	Mevrouw R.F. (1936-2020)
156	Meneer A.K. (1939-2020)
161	Meneer E.V. (1931-2020)
167	Meneer R.G. (1952-2020)
173	Mevrouw G.S. (1964-2021)
181	Meneer J.R. (1930-2022)
188	Meneer A.B. (1935-2022)
197	Mevrouw L.B. (1948-2022)
207	Dankwoord

VOORWOORD

In deze gebundelde getuigenissen over De Eenzame Uitvaart maak je op aangrijpende wijze kennis met mensen die in eenzaamheid stierven. De verhalen beschrijven wie de persoon was, na een bevraging van buren, zorgverleners, wijkagent of verre familie en vrienden. Elke overledene krijgt hulde in de vorm van een gedicht, geschreven door de verslaggever die zich liet raken door het weinige dat hij vanuit het leven van de overleden persoon kon verzamelen. De persoonsschets en de poëzie doen dienst als eresaluut en zijn een warm deken van (mede)menselijkheid. Samen zorgen ze voor een waardig afscheid.

Het concept van De Eenzame Uitvaart is ontstaan in Nederland, maar heeft zich snel naar ons land verspreid. Via Antwerpen kwam het in Leuven terecht. Het cultuurhuis 30CC heeft dit hartverwarmende initiatief in 2015 met veel enthousiasme omarmd. Schoonheid en troost voor iedereen zit immers in het DNA van ons cultuurbeleid. En dichter Peter Mangel Schots staat sinds het begin trouw in voor de coördinatie en communicatie. De Eenzame Uitvaart biedt keer op keer zichtbaarheid aan mensen die onzichtbaar het leven loslieten.

Schrijven over mensen die door hun leven heen sociale contacten verloren of de kans niet hadden om ze te onderhouden, houdt ons een spiegel voor waarin kwetsbaarheid en menselijkheid samenvloeien. Wat maakt gelukkig? Wat biedt troost? Wat zou ik zelf doen in zo'n situatie? De mooie zinnen in dit boek ordenen onze gedachten en geven ons voldoende marge om zelf aan de slag te gaan. Spreken over eenzame overlijdens betreft meelevenenden bij de verschillende

wendingen die het leven kan nemen. De verbondenheid met die ene persoon hertekent onze eigen plaats in deze wereld.

De levens van deze eenzaam overledenen hebben onze stad gekleurd en uitgedaagd. Zij hebben deel uitgemaakt van een straat, een buurt en een omgeving waarmee vaak voor hun overlijden de connectie verloren ging. Ook dat is een oproep. Voor medemenselijkheid en buurtzorg. Met de grote zorgnoden van vandaag kan iedereen zijn steentje bijdragen, zowel met een bezoek aan een woonzorgcentrum als bij een buur.

Dood, rouw en verdriet maken onlosmakelijk deel uit van het leven. Ze bepalen uitdrukkelijk mee wie we zijn en worden. Woorden en rituelen kunnen inspireren, troosten en houvast bieden. Ons helpen om vanuit onze kwetsbaarheid weer veerkracht op te bouwen en te versterken. Op de Leuvense begraafplaatsen geven we uiting aan deze levensfilosofie. Mensen proberen er een taal te vinden om hun verdriet vorm te geven, wat voor velen troostend is. Het blijft niettemin een permanente zoektocht, net zoals het leven. En dit is ook wat *De Eenzame Uitvaart* in dit boek doet.

De Eenzame Uitvaart is het mooie resultaat van een aangehouden inzet en toewijding. Wij willen daarom graag onze oprechte dank uitspreken aan Peter Mangel Schots, aan alle betrokken dichters, uitvaartondernemers en anderen die hieraan meegewerkt hebben. Ook een grote dank aan alle sociale en zorgprofessionals die vaak mee aan de ondersteunende kant stonden van een kwetsbaar iemand. Samen hebben zij het verschil gemaakt en het leven van vergeten mensen tot ver buiten onze stad een stem en zin gegeven.

We hopen dat dit boek mensen raakt, dat de rijke taal en beeldvorming inspireert, dat het samen menszijn meer dan ooit aanwezig maakt. Dit boek herinnert ons eraan dat elk van ons iets kan overkomen en dat een solidaire en menselijke

maatschappij de enige garantie is voor waardigheid en vertrouwen in het leven. Daarom blijven we ook streven naar een stad en een samenleving waarin niemand onopgemerkt achterblijft.

Bert Cornillie (Schepen van cultuur, toerisme, evenementen, deeltijds kunstonderwijs en senioren)

Bieke Verlinden (Schepen van zorg en welzijn, wijkwerking en begraafplaatsen en voorzitter bijzonder comité voor de sociale dienst)

Bij een uitvaart gaat het meestal zo: nabestaanden en vrienden komen samen in een auditorium of gebedshuis om afscheid te nemen van de overledene. Af en toe stapt een dochter, broer of boezemvriendin naar voren die herinneringen ophaalt en over het leven van de betreurde dode vertelt. Ze huilen, glimlachen, rouwen. Op de begraafplaats brengen ze een laatste groet. Ze spreken een afscheidswoord uit, leggen een roos op de kist, een ruiker op de strooiweide.

Heel uitzonderlijk gebeurt het dat er helemaal niemand aanwezig is die de overledene heeft gekend. Alleen dragers, een ceremoniemeester en grafdelvers. We spreken dan over een eenzame uitvaart. In acht jaar tijd, sinds De Eenzame Uitvaart in Leuven actief is, tekende ik het verhaal op van dertig zulke begrafenissen en asuitstrooiingen. Telkens kreeg ik van het OCMW of de uitvaartondernemer de boodschap dat er vermoedelijk niemand anders aanwezig zou zijn bij de laatste plechtigheid. Mijn collega-dichters of ikzelf schreven een persoonlijk gedicht voor de onfortuinlijke overledene en lazen dat voor aan de rand van het graf of de strooiweide.

In 2015 werd Leuven na Antwerpen de tweede stad in België waar De Eenzame Uitvaart neerstreek. Het idee om een gedicht voor te dragen op een uitvaart waar geen aanwezigen worden verwacht, komt uit Nederland. Toen Bart F.M. Droog stadsdichter was van Groningen vond hij het schrijnend dat in zijn stad mensen de dood vonden zonder dat iemand naar hen omkeek. Hij wilde dat de gemeenschap dat zou weten, dat de overledene even in de gedachten zou sluimeren. Daarvoor schreef hij een persoonlijk gedicht dat hij voorlas op de uitvaart.

Het initiatief van Droog kreeg navolging in andere steden, zoals Amsterdam, waar Frank Starik en Menno Wigman hun schouders eronder zetten. Beiden zijn ondertussen op veel te jonge leeftijd overleden, Joris van Casteren zet hun werk verder. Starik verzamelde rond zich een groep dichters die hij de Poule des Doods noemde, een wat lugubere benaming die haar ontstaan vindt in de sportwereld. Vijftien jaar geleden startte Maarten Inghels in Antwerpen met de eerste Belgische tak van De Eenzame Uitvaart.

In 2014, kort nadat Maarten de eerste veertig Antwerpse verhalen had gebundeld in een boek, rijpte bij mij en nog enkele dichters het plan om De Eenzame Uitvaart naar Leuven te halen. Ik stuurde Maarten een mail en een paar dagen later vertelde hij me in een bruine kroeg in hartje Antwerpen wat daar allemaal bij komt kijken. De uitdaging was groot maar de sterren stonden gunstig want VONK & Zonen, de literaire organisatie die De Eenzame Uitvaart in België behartigt, was net contacten aan het leggen met andere steden. In Leuven liep de samenwerking met de lokale overheden meteen vlot. Begin 2015 werd ik aangesteld als coördinator. Samen met Paul Bogaert en Herlinda Vekemans vormde ik de eerste, kleine Poule des Doods. Aan het eind van het jaar vonden plots drie eenzame uitvaarten op twee weken tijd plaats en besloten we ons groepje uit te breiden. Lieve Desmet, Mustafa Kör, Alain Delmotte en een tijdlang ook Charles Ducal sloten zich met volle overtuiging aan.

Waarom willen dichters dit doen? Poëzie heeft de naam nutteloos te zijn, louter vermaak, volgens sommigen zelfs elitair. Toch grijpen we op belangrijke momenten in het leven naar gedichten: bij geboortes en sterfgevallen, op verjaardagskaartjes, de uitnodiging voor communie- en huwelijksfeesten of wanneer we onze liefde willen uitdrukken. De Eenzame Uitvaart geeft dichters de gelegenheid om met

poëzie iets nuttigs te doen, of beter gezegd: om er dienstbaar mee te zijn. Zelf was ik daar al eerder mee bezig. Vooral met de vraagtekens die bleven wanneer iemand gevonden werd die al weken overleden was. Kort voor Maarten en ik die middag op café gingen, had ik daarover dit gedicht al geschreven, dat later zijn weg zou vinden naar mijn eerste bundel.

Straks komt de slotenmaker

Ik vraag me nu al weken af: had ik niet moeten poetsen, stofzuigen, de afwas doen? De boel uit voorzorg aan de kant zetten. Voor wie?

Liggend op mijn rug lijken de dingen zich pas echt aan orde te onttrekken. De post achter de deur eist steeds meer ruimte op, schuift alsmaar dicht in de richting van mijn bril, waarin een glas ontbreekt.

Het enige dat nog beweegt. De staande klok viel gisteren stil. Wat in mij is gezonken geeft zich stilaan vrij. Enkele straten verder wordt een huurcontract ontbonden.

En dan komt hij
als houtworm in het sleutelgat.

Soms krijg ik, op licht verwijtende toon, de vraag waarom we onze tijd en energie niet in de levende eenzamen stoppen. Na hun dood hebben ze er niet zoveel meer aan. Ik antwoord dan altijd: waarom verwijt je een groenteboer dat hij geen brood bakt? Ieder speelt zijn eigen rol. Voor de levenden bestaan er organisaties die hun uiterste best doen om eenzaamheid tegen te gaan. Er zijn de helpende handen en harten van Zorg Leuven, die mevrouw L.B. tot het einde bleven bijstaan. Er is Vergeten buiten te komen?, waar mevrouw S.S. zoveel aan had. Als dichters van De Eenzame Uitvaart bekommeren wij ons om de doden. Om het herinneren ook. Iedereen verdient het om bij de overgang van het tijdelijke naar het eeuwige nog een keer herdacht te worden. Rituelen zijn belangrijk. Bij een begrafening of uitstrooiing moet de overledene aanwezig gesteld worden door het uitspreken van zijn of haar naam, door iets te zeggen over het leven dat afgebroken is.

Met De Eenzame Uitvaart geven we een signaal aan de samenleving: niemand wordt vergeten. Wie je ook was, hoe alleen je ook in het leven stond, er zal altijd iemand zijn die je naar je laatste rustplaats begeleidt, die een persoonlijk woord tot je richt en nog even de hand op je kist of urne legt. Dat is niet sentimenteel, het is gewoon een diepmenselijk gebaar.

Toen er nog geen dichter aanwezig was, kregen eenzame overledenen ook een volwaardig afscheid, zegt de uitvaartondernemer, die ik in mijn verslagen anoniem maar liefdevol de Onderneming ben gaan noemen. De mannen en vrouwen in het zwart kweten zich consciëntieus van hun taak en declameerden altijd een passend tekstje vooraleer iemand onder de grond of in de wind verdween. Het is een hartverwarmende gedachte. Niet zelden vonden ze daarvoor inspiratie bij de verzamelde gedichten van Toon Hermans of Godfried Bomans. Het unieke aan De Eenzame Uitvaart is

dat we voor elke overledene een nieuw en persoonlijk gedicht schrijven. Het zijn geen sjablonen, geen verzen die we nog ergens onder in de lade hebben liggen.

Het begint altijd met het vermoeden dat er niemand op een uitvaart aanwezig zal zijn. Aanvankelijk bereikte dat nieuws me via het OCMW van Leuven, maar op den duur werd de boodschapper steevast de Onderneming. Zij raakten er snel aan gewend dat er een dichter naar de begraafplaats kwam en tenslotte zijn zij verantwoordelijk voor het opsporen van nabestaanden. Ze verstrekken me alvast de eerste gegevens; geboorteplaats en geboortedatum; waar meneer of mevrouw overleden is, thuis, in een woon-zorgcentrum of ziekenhuis; en ook de datum waarop het overlijden is vastgesteld, wat bij zogenaamde woninglijken niet altijd de exacte sterfdatum is. Meestal ligt het tijdstip van de uitvaart al vast. Twee dagen later, bijvoorbeeld. Dat is kort voor wat research en een gedicht. Licht er een weekend tussen, dan voelt dat als een zee van tijd.

In die weinige dagen tot de uitvaart leef ik met de overledene. Hij of zij duikt voortdurend in mijn gedachten op. Om te beginnen ga ik zo snel mogelijk na wie van mijn collega-dichters beschikbaar is en dan is het mijn missie om de overledene beter te leren kennen. Dat gaat vlot wanneer die in een woon-zorgcentrum verbleef. Er is een dossier en er zijn zorgverleners die hem of haar tot het laatst hebben bijgestaan. Lastiger is het om iets te weten te komen over wie thuis overleed. Dat zijn mensen die bij leven al voor een groot stuk zijn uitgewist, met weinig contacten en schuwe burens. Soms levert aanbellen in de woning ernaast iets op, vaak ook niet. Al wat ik te weten kom, hoe triviaal ook, geef ik door aan de dichter van dienst. Het zijn de kleine details die een leven typeren en kleur geven. Iemand las architectuurtijdschriften,

een ander boeken over de Belgische kolonies. Een vrouw vertelde graag dubbelzinnige grappen, een man speelde met de duiven. Enkelen hadden duidelijk last van ongebreidelde verzamelwoede, misschien bij gebrek aan mensen in hun leven. Ik laat het toe dat die verhalen een paar dagen onder mijn huid kruipen.

Op de dag van de uitvaart probeer ik altijd mee te gaan naar de begraafplaats, een enkele keer lukt me dat niet. De plechtigheid duurt meestal niet langer dan vijf minuten. In Amsterdam gaat het anders. Daar komt de dichter met de uitvaartondernemer en de dragers samen in het auditorium voor een kop koffie. Er wordt muziek gespeeld, de lievelingsliedjes van de overledene of een klassiek stuk, een nocturne van Chopin bijvoorbeeld, of *In Paradisum* van Fauré. ‘Ten paradijze geleiden u de engelen.’ In Leuven kan ik dat alleen maar neuriën. Op een enkele keer na, toen de laatste wilsbeschikking van mevrouw S.S. om een kerkdienst verzocht, is er alleen een ceremonie op de begraafplaats. We maken er een erezaak van om de hele weg van de poort tot aan het graf of de strooiweide achter de lijkwagen te lopen. Een kleine rouwstoet als eerbetoon voor de overledene. Hoe ingetogen het moment ook is, een kwinkslag kan altijd. Tenslotte zijn we heel even de familie en de vrienden van deze man of vrouw. We blijven een reserveteam, maar we doen even goed ons best als de ontbrekende A-ploeg.

In Leuven zijn er gemiddeld vier eenzame uitvaarten per jaar. Daarmee volgt de realiteit de inschatting die vooraf werd gemaakt. Al waren dat er in het eerste jaar dubbel zoveel, alsof alle eenzamen op de dichters gewacht hadden. Elke individuele zaak verrast me opnieuw. Hoe vaak zeggen mijn collega's en ik niet tegen elkaar: ‘Wat een verhaal alweer!’ We kennen de plaatsen waar de overledenen woonden, we

kennen de huisjes in de Bankstraat en de Riddersstraat, de torens van Sint-Maartensdal. We passeren de ramen en de deuren, maar we kennen de mensen erachter niet.

Daarom deze poging om hen een beetje te leren kennen. De ene keer kom ik al meer te weten dan de andere, sommige geheimen geven zich nooit prijs. In de woonzorgcentra schetsen ze een beeld van de overledene met kwaaltjes, kleine geneugten, karaktertrekken en af en toe een anekdote van vroeger, die de overledene vast honderd keer heeft verteld. Jammer genoeg is dat het beeld van de laatste jaren, wanneer de man of vrouw in kwestie was overgeleverd aan de zorg van anderen. Bijna nooit kom ik iets te weten over hun kinderjaren, hun studies, de vreugde en het verdriet om hun eerste liefde, hun vriendschappen en vetes, de rouw om hun naasten. Het is een gemis. Wij gaan niet, zoals in Nederland, met de stadsdiensten de woning binnen en zien dus niet de foto's aan de muur, de albums, de rekeninguittreksels en de facturen, de boodschappenlijstjes en de oude kranten.

Bij elk verhaal schiet ik tekort, maar ik blijf het proberen, ook bij de eenzame uitvaarten die nog zullen volgen en in de druktijd van dit boek wellicht al hebben plaatsgegrepen. Om privacyredenen wordt de naam van de overledenen herleid tot initialen. Het is anders dan Bart Droog het oorspronkelijk zag. Hij wilde liefst hun namen van de daken roepen, een poëtische versie van de annonce in de krant.

Na dertig eenzame uitvaarten is er één vaststelling die voor mij de toon zet: er zit veel tristesse in de verhalen, maar het is niet allemaal kommer en kwel. Niet elke overledene die een eenzame uitvaart krijgt was bij leven eenzaam en ongelukkig. Enkelen vonden het blijkbaar niet erg om een teruggetrokken bestaan te leiden, anderen hadden weliswaar geen naaste verwanten meer maar vonden nieuwe vrienden

in de medebewoners van een woon-zorgcentrum. Het treft me bij het nalezen van deze verhalen dat zowel in het eerste als het laatste een zorgverlener over de onfortuinlijke dode zegt: 'We zullen hem missen.' en 'We zullen haar niet snel vergeten.'

Daarbij helpt hopelijk ook dit boek.

Peter Mangel Schots

Leuven, mei 2023

Meneer F.D.V. werd op 17 april 1953 geboren in Leuven en overleed daar in woon-zorgcentrum Edouard Remy op 27 februari 2015. Hij verbleef er ruim tien jaar, als korsakov-patiënt. Zijn asuitstrooiing vond plaats op woensdag 4 maart 2015 op de stadsbegraafplaats van Leuven. Dichter van dienst was Peter Mangel Schots.

‘Hij lachte graag.’ Het is het eerste wat maatschappelijk werkster Gerda te binnen schiet wanneer ik haar vraag of zij me iets over meneer D.V. kan vertellen. Dat is, aan het einde van ons telefoongesprek, een hoopgevende gedachte. Om meer over de man te weten te komen kan ik langsgaan in woon-zorgcentrum Edouard Remy aan de Frederik Lintsstraat in hartje Leuven.

Meneer D.V. is de eerste eenzame uitvaart in Leuven waarbij een dichter aanwezig is. Voortaan zullen we ook hier, net als in Antwerpen, met een hechte groep collega’s eenzame overledenen met een gedicht naar hun laatste rustplaats begeleiden.

Edouard Remy is een ouderwetse mastodont met drie blokken en zes verdiepingen. De administratie is net verhuisd naar een nieuw gebouw, binnenkort volgen ook de bewoners. Meneer D.V. zal het niet meer meemaken. Hij verbleef in blok B, op de vierde verdieping, in een kamer die uitzicht gaf op wat groen, een universiteitsgebouw en een ander rusthuis, moderner van snit. Het is dinsdagmiddag en de kamer is helemaal leeg, op een rekje na. Ik kijk door het raam en vraag aan verpleegster Nena of hier de zetel van meneer D.V. stond. ‘Neen,’ zegt ze, ‘hij had geen zetel op zijn kamer. Hij tuurde